УПРАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО КОМИТЕТА
МУНИЦИПАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ГОРОДА КАЗАНИ
ОТДЕЛ ОБРАЗОВАНИЯ ПО АВИАСТРОИТЕЛЬНОМУ И НОВО-САВИНОВСКОМУРАЙОНАМ
МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
«ЦЕНТР ДЕТСКОГО ТВОРЧЕСТВА»
НОВО-САВИНОВСКОГО РАЙОНА г. КАЗАНИ

Принята на заседании
педагогического совета
Протокол № 1
от «31» 08 2021 года

«Утверждаю»
Директор МБУДО ЦДТ
________ Медведева М.Н.
Приказ № 30 от «31» 08 2021 года

ДОПОЛНИТЕЛЬНАЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ОБЩЕРАЗВИВАЮЩАЯ ПРОГРАММА
«Җырлы-моңлы балачак»
(Поющее детство)
(на татарском языке)

Направленность: художественная
Возраст учащихся: 7-15 лет
Срок реализации: 3 года

Автор-составитель:
Гумарова Гульназ Асхабетдиновна,
педагог дополнительного образования

Казань 2016

Эчтәлек

1.Пояснительная записка (на русском языке) Стр. 3

2.Аңлатма Стр. 7

3.Контроль формалары Стр. 10

4.Уку-укыту өчен тематик план 1нче уку елы өчен Стр. 11

5.Уку-укыту өчен тематик план 2 нче уку елы өчен Стр.12

6.Уку-укыту өчен тематик план һәм 3 нче уку елы өчен Стр.13

7.Планның эчтәлеге Стр.14

8.Белем бирү программасын методик яктан тәэмин итү Стр. 19

9.Әдәбият исемлеге Стр. 22

Пояснительная записка

Песня обогащает духовный мир детей, воспитывает в них нравственность и эстетичность. Музыка, песня – это сердечный, близкий друг человека. Дети, любящие песню, чаще всего бывают воспитанными, вежливыми, добрыми, и в их душе не остается места злу и совести. С помощью песни ребенок способен глубоко выразить чувства, которые невозможно передать словами. Умелое, хорошо исполненное произведение вызывает у детей чувство огромного эстетического удовлетворения. Но для красивых песен зачастую не хватает лишь музыкального таланта. Для его развития необходимы терпение, желание и навыки. Чтобы понять музыкальное искусство, нужно слушать много музыкальных произведений и изучить их особенности. При обучении детей пению нужно действовать с учетом возрастных особенностей.

Направленность программы – художественная, является модифицированной.

Настоящая программа разработана в соответствии с Федеральным законом от 29 декабря 2012 г. N 273-ФЗ "Об образовании в Российской Федерации", Государственной программой Российской Федерации «Развитие образования» на 2013-2020 годы, Приказом Министерства просвещения РФ от 9 ноября 2018 г. № 196 «Об утверждении порядка организации и осуществления образовательной деятельности по дополнительным общеобразовательным программам», Приказом Министерства образования и науки Российской Федерации от 23.08.2017 г. №816 (зарегистрирован Министерством юстиции Российской Федерации 18 сентября 2017г., регистрационный № 48226) «Об утверждении Порядка применения организациями, осуществляющими образовательную деятельность, электронного обучения, дистанционных образовательных технологий при реализации образовательных программ», Санитарно-эпидемиологическими правилами и нормативами СанПиН 2.4.4.3172-14 (Зарегистрировано в Минюсте России 20 августа 2014 г. N 33660), Концепцией развития дополнительного образования детей на 2014-2020 гг. (Утверждена Распоряжением Правительства РФ № 1726-р 4 сентября 2014 г.), Письмом Министерства образования и науки РФ от 18.11.2015 г. «О направлении Методических рекомендаций по проектированию дополнительных общеразвивающих программ (включая разноуровневые)», Приложением к письму Департамента молодежной политики, воспитания и социальной поддержки детей Минобразования и науки России от 11.12.2006 г. № 06-1844 «О примерных требованиях к программам дополнительного образования детей», Уставом ЦДТ.

Новизна заключается в том, что программа синтезирует в себе несколько направлений: сценическая речь, вокал и сценическое, мастерство. Вводятся элементы танца (хореографии). Создаются музыкально-театральные композиции. Дети познают культуру речи и слова.

Актуальность и практическая значимость.

Актуальность программы заключается в обучении детей правильному пению в художественном самодеятельном творчестве и повышении мастерства выступления на концертах.

Педагогическая целесообразность. Вокальный ансамбль объединяет в себе хоровую и вокальную деятельность. Пение в ансамбле развивает у учащихся чувство гармоничности, сплоченности. В то же время в ансамбле больше внимания уделяется индивидуальной работе над голосом. Как известно, в хоре трудно устранить вокальные ошибки отдельных певцов. А во время пения в ансамбле преподаватель наблюдает за тем, как звучат голоса каждого исполнителя, при этом учащиеся одновременно приобретают навыки пения в коллективе. Также при выборе методики урока и репертуара учитывается индивидуальная особенность каждого певца. С целью создания уникального ансамбля, состоящего из двух - трех певцов, целесообразно создать различные подходы. У этого есть несколько плюсов. Во-первых, урок не прерывается при отсутствии одного из учеников. Во-вторых, это помогает наладить творческую связь между различными певцами. В-

третьих, некоторые певцы, не указывая на недостатки, а с помощью своего примера, поднимают артиста на высокий уровень.

Целью данной программы является формирование гармоничной личности ребенка через обучение основам вокального и музыкального творчества.

Задачи дополнительной образовательной программы.

Обучающие задачи:

– Освоение теоретического материала.
– Развитие умения планировать свою деятельность в соответствии с поставленной задачей.
– Развитие четкой дикции.
– Обучение правильному дыханию.

Развивающие задачи:

– Повышение уровня образования.
– Развитие творческих способностей.
– Снятие психологического и физического напряжения.

Воспитательные задачи:

– Развитие нравственно-этического оценивания усваиваемого материала.
– Обучение работе в коллективе.
– Обучение правильной и интересной деятельности, организации досуга и праздников.

Отличительные особенности программы.

В отличие от других вокальных программ, в процессе обучения по данной программе используются такие методы, как импровизация и соревновательные приемы.

Возрастная категория детей, принимавших участие в реализации программы – 8-15 лет.

Перед началом обучения учитель должен проверить:

– диапазон голоса;
– музыкальные способности;
– вокальное исполнение (народная песня, произведение современного композитора);
– чтение стихов, басен, прозы;
– хореографические способности (показать танец).

Программа рассчитана на 3 года обучения.

Форма реализации программы – очная, в особых обстоятельствах допускается реализация образовательной программы или ее части с применением электронного обучения, дистанционных образовательных технологий. При электронном обучении с применением дистанционных образовательных технологий продолжительность занятия регулируется нормами СанПиН, принятых при работе учащихся за компьютером.

Режим занятий: Дети занимаются 2 раза в неделю по 2 часа. При электронном обучении с применением дистанционных образовательных технологий продолжительность занятия регулируется нормами СанПиН, принятых при работе учащихся за компьютером. Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа реализуется в течение всего календарного года, включая каникулярное время. При выполнении дополнительной общеобразовательной общеразвивающей программы организуется работа в пришкольных лагерях, проводятся воспитательно-образовательные мероприятия.

Занятия проходят в различных формах:

– Пение и беседа;
– Изучение новых произведений;
– Повторение репертуара;
– Вокальное упражнение (распевание);

– Повторение нотной грамоты.

В каждом пункте ежедневного плана работы указывается соответствующий объем времени. Например:

1. Вокально-технические упражнения = 10мин.
2. Изучение нового произведения = 30мин.
3. Повторение предварительно изученных произведений = 10мин.
4. Изучение нотной грамоты = 10 мин.
5. Работа с солистами = 1 час.

Ожидаемые результаты и способы определения их результативности.

К концу **первого учебного года** обучающийся должен быть способен:

– проявлять интерес к песенному искусству;
– передавать характер песни, исполнять легато, нон легато и др.;
– правильно двигаться, в соответствии с музыкой;
– вовремя начинать и заканчивать песню, петь по фразам, слышать паузы;
– знать о звуковом аппарате, резонаторе;
– уметь правильно дышать;
– правильно произносить гласные и согласные звуки;
– владеть средним регистром;
– соблюдать интервалы пения в замедленном темпе;
– большое внимание уделять интонации;
– не допускать ускоренного звука;
– знать основы нотной грамоты;
– во время переводного экзамена учащийся исполняет одну песню.

К концу **второго учебного** года обучающийся должен:

– правильно произносить словосочетания, правильно произносить звонкие звуки;
– правильно работать над дыханием;
– уметь распознавать мелодию, определять высшую точку в произведении;
– добиваться единства текста и мелодии;
– не выбирать слишком высокую или низкую тесситуру при выборе репертуара;
– уметь петь в ансамбле;
– осуществлять музыкальное, художественное исполнение произведения;
– на переводном экзамене петь две песни.

К концу **третьего учебного года** учащийся должен:

– иметь вокальные навыки;
– достигать правильного звучания звука в диапазоне;
– иметь четкую дикцию;
– правильно дышать;
– выполнять упражнение для улучшения голоса;
– иметь творческий подход к произведению;
– уметь петь в два голоса;
– самостоятельно работать над собой и песней.

Контроль за эффективностью выполнения программы проводится педагогом в ходе занятий. А также, по результатам участия детей на концертах, конкурсах, фестивалях и других мероприятиях, можно определить уровень и качество работы.

Условия реализации программы.

Обучение должно проводиться в просторном и проветриваемом помещении, соответствовать требованиям санитарно-гигиенических норм (температура, световой режим и др.). Для эффективной работы используются различные аудио- и видеозаписи, наглядные пособия, сеть интернет, дидактические материалы. Техническое оборудование:

магнитофон, ноутбук, синтезатор (пианино). В помещении важно быть зеркалом, чтобы наблюдать за собой во время пения и движения.

Методы и формы работы для реализации программы.

В процессе реализации программы используются различные методы и формы работы с учащимися. При выполнении программы применяются следующие методы:

1. Стиль и системный подход - последовательное восприятие музыкального произведения певцом, понимание стиля, способ исполнения, формирование понимания вокальных характеристик произведения. Все разделы программы должны быть объединены и работать для достижения одной цели. Систематическое повторение и выполнение изученных действий, закрепление полученных знаний и опыта.
2. Творческий подход – основной метод, показывающий выполнение программы. Основная работа – демонстрация действий, участие в различных конкурсах и фестивалях.
3. Метод импровизации и сценическое движение. Использование этого метода повышает исполнительское мастерство на более высокий уровень.
4. Метод поощрения – поощрять интерес учащихся к исследуемому материалу, проверять практическое применение полученных знаний, демонстрировать успехи учащихся, выявлять ошибки и работать над их устранением.
5. Анкетирование, опрос учащихся. Определить состояние и динамику развития личностных качеств учащихся, пути дальнейшего педагогического воздействия на учащихся для развития положительных личностных качеств.

Основные способы работы над песней:

- показ (игра, пение и движения руками);
- устное пояснение (содержание, образ, характер и т.д.)
- повторение (без ошибок);
- корректировка, совершенствование.

Важные требования к урокам:

- Дифференцированный подход к каждому ребенку;
- Внедрение в привычку у детей самостоятельной работы над собой, стремления к получению новых знаний;
- Переход от простого к сложному;
- Переход от одного к другому, создание единого образа;
- Единство в техническом изучении и художественном осмыслении произведения.

В программе используется принцип организации учебно-воспитательного процесса.

Работа с родителями.

В течение года проводятся 3 родительских собрания:

сентябрь – “Введение в предмет. Личные качества вашего ребенка. Помощь в домашних делах. Разное.”

декабрь-январь – “Первые итоги работы детского сада. Пошив костюмов, изготовление фонограмм. Разное.”

май – “Итоги выступлений. Планы на следующий год. Предстоящие каникулы.”

При необходимости в течение года проводятся индивидуальные беседы. При пошиве костюмов, изготовления фонограмм мы также обращаемся за помощью к родителям. Во время выступления приглашаются родители, родственники детей.

Документы и материалы, являющиеся основанием для разработки программы:

1. Положение об объединениях дополнительного образования детей.
2. Программа кружков для внешкольных объединений.
3. Устав.
4. Инструкции по безопасности. Документы и материалы в сфере труда.

Для проверки знаний в конце каждого года проводятся заключительные концерты.

Аңлатма

Җыр балаларның рухи дөньяларын баета, аларга әхлак һәм эстетик тәрбия бирә. Музыка, җыр – кешенең якын дусты, күңел сердәше ул. Җырны яраткан балалар әдәпле,инсафлы, шәфкатьле була, һәм алар күңелендә начарлыкка, вөҗдансызлыкка урын калмый. Җыр сүзләр белән әйтеп булмаган тойгы-хисләрне тирән итеп чагылдыра ала. Җырны оста, яхшы итеп башкару балаларда зур эстетик канәгатьләнү хисләре тудыра. Ләкин матур җырлар өчен музыкаль сәләт булу гына җитми. Аның өчен түземлелек, теләк һәм күнегүләр башкарырга кирәк. Музыка сәнгатен аңлау өчен, бик күп музыкаль әсәр тыңларга һәм аның үзенчәлекләрен өйрәнергә кирәк.Балаларны җырларга өйрәткәндә аларның яшь аермасында булган үзенчәлекләрне истә тотып эш итәргә кирәк.

Программа 2012 нче елның 29нчы декабрендә чыккан "Рәсәй Федерациясендә белем бирү турындагы" (№273-ФЗ 29.12.2012) Федераль Законга, Рәсәй Федерациясенең "Белем бирү үсеше" Дәүләт программасы (2013-2020нче елларга), РФ Мәгариф һәм фән Министрлыгының "Өстәмә гомуми белем бирү программалары буенча укыту эшчәнлеген оештыру һәм тормышка ашыру тәртибен раслау турындагы" карары (№1008 29.08.2013), Санитар-эпидемиологик кагыйдәләр һәм нормативлар СанПиН 2.4.3172-14(Рәсәйнең ЮстМин-да 2014нче елның 20нче августында теркәлгән №33660), 2014-2020нче елларга балаларга өстәмә белем бирү үсеше Концепциясе (РФ Хөкүмәте күрсәтмәсе нигезендә №1726-р 2014елның 4нче сентябреннән), РФ Мәгариф һәм фән Министрлыгының " Өстәмә тулаем үсеш бирүче программаларын (төрле дәрәҗәдәгеләрен дә кертеп) проектлаштыру буенча методик рекомендацияләрнең юнәлешләре турындагы" (18.11.2015) Хат, РФ Мәгариф һәм фән Министрлыгының Яшьләр сәясәте, балаларны тәрбияләү һәм социаль яклау Департаменты хатына " Балаларга өстәмә белем бирү программаларына якынча таләпләр турындагы" кушымта (11.12.2006нче елдан, №06-1844), Балалар иҗат үзәге Уставына нигезләнеп эшләнгән.

Элеге **программаның юнәлеше** – иҗади (художественная), төре – гомуми мәдәни (общекультурная), оештыру формасы – бергәләштерү (интегрированная).

Актуальлелек һәм практик әһәмиятлелек.

Программаның актуальлелеге булып, түгәрәккә йөрүче балаларның, үзешчән сәнгать иҗатында дөрес җырларга өйрәнү һәм концертларда чыгыш ясау осталыгын арттыру белән бәйле.

Педагогик максатчанлык. Вокаль ансамбль үзендә хор һәм аерым җырлау үзенчәлекләрен берләштерә. Ансамбльдә җырлау, укучыларда гармонияле ишетү сәләтен, бердәмлек хисен үстерә, җырчыны тавышны тизләтүдән саклый. Ләкин шул ук вакытта, ансамбльдә тавыш өстендә индивидуаль эшләүгә күбрәк игътибар бирелә. Билгеле булганча, хорда аерым җырчыларның вокаль кимчелекләрен бетерү авыр. Ә ансамбльдә җырлау барышында, укытучы һәр җырчының тавыш яңгырашын күзәтә, шул ук вакытта, коллективта җырлау күнекмәләрен булдыра. Шулай ук дәрес методикасын һәм репертуар сайлауда, һәр җырчының индивидуаль үзенчәлеге исәпкә алына. Ике- өч җырчыдан торган кабатлаулы эчтәлекле ансамбль җыелмасы төзү максатына ярашлы. Моның берничә уңай ягы бар. Беренчедән, берәр укучы булмаганда да дәреснең өзелмәве. Икенчедән, бу төрле җырчылар арасында иҗади бәйләнешне җайларга ярдәм итә. Өченчедән, кайбер аерым җырчыларның кимчелекләрен күрсәтмичә, сәнгатьчә югарылыкка күтәрә.

Программаның үзенчәлеге.

Башка вокаль программалардан аермалы буларак, элеге программаны өйрәтү дәверендә импровизация һәм ярышу кебек алымнар кулланыла.

Түгәрәкнең максаты

Вокаль дәресләре өчен төзелгән программа укучыны вокаль һәм музыка белеменең нигезләренә өйрәтү аша гармонияле шәһес формалаштыруны төп максат итеп куя.

Түгәрәкнең бурычлары

I. *Белем бирү:*

1.Теоретик материалны үзләштерү.
2. Үз диапазонында тавышның дөрес яңгырашына ирешү.
3.Төгәл дикция булдыру
4. Дөрес итеп сулыш алу

II. *Тәрбияви:*

1. Белем дәрәҗәсен үстерү.
2. Иҗади сәләтне үстерү.
3. Психологик һәм физик киеренкелектән котылу.

III. *Акыл сәләтен үстерү:*

1. Музыкага мәхәббәт тәрбияләү.
2. Коллективта эшләргә өйрәтү.
3. Дөрес һәм кызыклы итеп ял итәргә, бәйрәмнәр оештырырга өйрәтү.

Программаны тормышка ашыруда катнашкан балаларның яшь аермалыклары – 8-15яшь.

Укытуны башлар алдыннан укытучы түбәндәгеләрне тикшерергә тиеш:

- тавыш диапазонын;
- музыкаль сәләтен;
- вокаль әсәрен башкару (халык җыры, хәзерге заман композитор әсәре)
- шигырь, мәсәл, проза әсәрен уку;
- хореографик сәләтен (биеп күрсәтергә)

Шушы 3 ел уку вакытында укучы бу программа күләмендә каралган белем һәм күнекмәләр системасын тулысынча үзләштерергә тиеш.

Икенче елдан башлап, укучы, имтихан тапшырудан кала, төрле кичәләрдә, концертларда чыгыш ясарга тиеш. Бу чыгышларның елына ике мәртәбәдән дә ким булмавы сорала.

Өч еллык курсны тәмамлап, укучы беренче музыкаль белем ала. Аеруча сәләтле балалар профессиональ уку йортларына керергә әзерләнәләр.

Вокаль коллективка теләге булган 8-16 яшьлек барлык балалар да әти-әниләренең (яисә аларны алыштыручыларның) шәхси гаризалары буенча кабул ителә.Төркемнәрдәге балалар саны15тән дә ким булырга тиеш түгел. Коллективта йөрүчеләр составы даими.Балалар коллективтан авыру, яшәү урыннарын үзгәртү яисә әлеге оешмага кызыксынулары бетү сәбәпле китә алалар. Балалар атнага ике тапкыр ике сәгать шөгыльләнәләр. Елга барлыгы 144 сәгать бирелә. Өстәмә тулаем белем бирү тулаем үстерү программасы, каникул вакытларын да үз эченә алып, календарь ел дәвамында тормышка ашырыла. Программаны үтәү барышында мәктәп яны лагерьларында эш оештырыла, күңел ачу, театраль, музыкаль, спорт чаралары үткәрелә.

Дәресләр төрле формада узарга мөмкин:

- Җырлау һәм әңгәмә кору;
- Яңа әсәрләр өйрәнү;
- Репертуарны кабатлау;
- Вокаль күнегүләр ясау (распевание);
- Нота грамотасына өйрәнү.

Көндәлек эш планының һәр пунктында тиешле вакыт күләме күрсәтелә. Мәсәлән:

1. вокаль-техник күнегүләр= 10мин
2. яңа әсәрне аерым өйрәнү = 30мин.
3. алдан өйрәнелгән әсәрләрне кабатлау= 10мин
4. нота грамотасына өйрәнү = 10 мин.
5. солистлар белән эшләү = 1 сәгать

<u>Көткән нәтиҗәләр һәм аларны тикшерү ысуллары</u>

<u>Беренче уку елы</u> ахырына укучы түбәндәгеләргә сәләтле булачак:

- җыр сәнгатенә кызыксыну булу;
- җырның характерын бирергә тырышу, легато, нон легато башкара белү ;

- музыкага хәрәкәтләнә, үз-үзеңне тота белү;
- җырны вакытында башларга һәм вакытында тәмамларга, фразалар буенча җырлый белергә, паузалар ишетергә;
- тавыш аппараты, резонатор турында хәбәрдар булырга;
- дөрес сулыш ала белергә;
- сузык һәм тартык авазларны дөрес әйтергә;
- урта регистр белән куллана белү;
- интервалларны акрын темп белән җырлау;
- интонациягә зур игътибар бирү;
- тизләтелгән тавышны булдырмаска;
- кайбер нота грамотасын белергә;
- күчерелеш имтиханы вакытында укучы бер җыр башкара.

Икенче уку елы ахырына:

- сузык авазларның дөрес яңгырашына ирешергә, тартык авазларны дөрес итеп әйтергә;
- дөрес итеп сулыш алу өстендә эшләргә;
- көйне сиземли белергә,әсәрнең иң югары ноктасын билгели алырга;
- текст белән көй бердәмлегенә ирешергә;
- үзенә репертуар сайлаганда артык югары яисә түбән тесситура сайламаска;
- ансамбльдә җырлый алырга;
- әсәрне музыкаль, сәнгатьле итеп башкарырга;
- күчерелеш имтиханында ике җыр башкарырга;

Өченче уку елы ахырына укучы түбәндәгеләргә сәләтле булырга тиеш:

- вокал күнекмәләре булу;
- диапазонда тавышның дөрес яңгырашына ирешү;
- төгәл дикция булдыру;
- дөрес итеп сулыш алу;
- тавышны яхшырту өчен күнегүләр эшләү;
- әсәргә иҗади якын килү;
- ике тавышта җырлый белү;
- үзе һәм җыры өстендә мөстәкыйль эшли белергә;

Программа үтәлешенең нәтиҗәлелегенә контроль занятиеләр барышында педагог тарафыннан үткәрелә. Шулай ук нәтиҗәне балалар үтәгән эшләрнең (концертларда, конкурсларда, фестивальләрдә һ.б.) сыйфат дәрәҗәсенә карап та билгеләргә мөмкин.

Программаны тормышка ашыру шартлары.

Укулар киң һәм җиһазландырылган бинада уздырылырга, санитар-гигиена норма таләпләренә (температура, яктылык режимы һәм башкалар) туры килергә тиеш. Нәтиҗәле эш өчен дөрес сөйләм, видеотасмалар, күрсәтмә әсбаплар, интернет челтәре, дидактик материаллар кулланыла. Техник җиһазлар: магнитофон, ноутбук, синтезатор (пианино) булу шарт. Җырлау һәм хәрәкәтләнү вакытында үзеңне күзәтү өчен бинада көзге булу мөһим.

Программаны тормышка ашырудагы укытуның методлары һәм формалары.

Программаны тормышка ашыру процессында укучылар белән эшләүнең төрле метод һәм формалары кулланыла. Программаны үтәгәндә түбәндәге алымнар(методлар) кулланыла:

1.Стиль һәм системалы алым - эзлекле рәвештә җырчының музыкаль әсәрне кабул итүе, стилен аңлау, башкару методын, әсәрнең вокаль характеристикасын формалаштыру. Программаның барлык бүлекләре бердәм рәвештә бер максатка ирешү өчен эш алып бару. Өйрәнелүче эш-гамәлләрне системалы рәвештә кабатлау һәм үтәү, алган белем-тәҗрибәне ныгыту.

2. Иҗадый алым - программаның үтәлешен күрсәтүче төп метод итеп кулланыла. Өйрәнелүче эш-гамәлләргә демонстрация, төрле бәйге-фестивальләрдә катнашу.

3. Импровизация алымы һәм сәхнә хәрәкәте. Бу методны куллану башкару осталыгын югары баскычка күтәрә.

4 Ярышу методы – укучыларның өйрәнелүче материалга карата кызыксынуларын хуплау, алган белемнәрнең практикада кулланылышын тикшерү, укучыларның ирешкән уңышларын демонстрацияләү, хаталарны табу һәм аларны төзәтү өстендә эшләү юлларын ачыклау.

5. Анкеталау, укучылардан сораштыру._Укучыларның шәхси сыйфатларының торышы һәм үсеш динамикасын, киләчәктә укучыларга педагогик тәэсир ясау юлларын ачыклау.

Җыр өстендә эшләүнең төп алымнары:

-күрсәтү (уйнап, җырлап һәм кул хәрәкәтләре белән);
-телдән аңлату (эчтәлеген, образын, характерын һ.б.)
-кабатлау (хаталарсыз кабатлау);
-шомарту, камилләштерү.

Дәресләргә карата мөһим таләп:

- Һәр укучы балага дифференциаль якын килү;
- Балаларның үз өсләрендә мөстәкыйль эшләүләрен, яңа белем алырга омтылышларын гадәткә кертү;
- Гадирәктән башлап, катлаулы бурычларга күчү;
- Бербөтеннән башлап, өлешләргә күчү һәм детальләрдән бербөтен ясау;

әсәрне техник яктан өйрәнелүе һәм сәнгати яктан уйланып үзләштерү бердәмлеге;

Программада укыту-тәрбия процессын оештыруның гадидән катлаулыга таба принцибы кулланыла.

Контроль формалары

Программаны үтәүгә йомгак ясау ике өлештән тора: коллективның тышкы һәм эчке эшчәнлегеннән.

Концерт, конкурс, фестиваль-музыкаль сәләтләрне диагностикалау һәм бала шәхесен үстерү формасы. Концертларда, конкурсларда, фестивальләрдә һ.б. катнашуны коллективның тышкы эшчәнлегенә, ә катнашу нәтиҗәләрен аларның эшчәнлеген бәяләүнең үзенчәлекле критерие буларак кертергә мөмкин.

Барлык балалар да концерт эшчәнлегендә катнаша, әмма төрле дәрәҗәләрдә, шуңа күрә һәркем үзен күрсәтергә мөмкинлек табачак.

Эчке эшчәнлек-һәр укучының музыкаль һәм шәхси үсеше.

Укучыларның белем бирү эшчәнлеген бәяләү критерийларын эшләү программаның максатын исәпкә алып башкарыла-балаларның музыкаль-иҗади сәләтләрен эстрада вокал жанры аша ачыклау, үстерү һәм тормышка ашыру өчен шартлар тудыру.

Белем бирү программасын тормышка ашыруга йомгак ясау өчен ел саен программаны үзләштерү нәтиҗәләре һәм шәхси үсеш нәтиҗәләре мониторингы кулланыла.

Уку елы башында белем бирү программасын гамәлгә ашыруга йомгак ясау өчен, шулай ук һәр ярты ел ахырында балаларның музыкаль сәләтләрен диагностикалау кулланыла, аның нигезенә Россия Табигый фәннәр академиясе һәм Иҗади педагогика академиясе академигы К.В. Тарасова тарафыннан эшләнгән, өстәмә белем бирү шартларына җайлаштырылган.

Белем бирү процессының нәтиҗәлелегенә төп мониторинг С.В. Емельянованың «песенка – чудесенка» вокал төркемендә белем бирү процессының нәтиҗәлелегенә мониторинг нигезендә үткәрелә. Әлеге мониторинг елына 2-3 тапкыр үткәрелә. Тестлар һәм анкеталау укучыларның теоретик әзерлек дәрәҗәсен, үз-үзеңне бәяләү һәм белем бирү ихтыяҗларын үзенчәлекләрен, шулай ук педагогны эксперт бәяләвен ачыклау өчен кулланыла.

Уку-укыту өчен тематик план (вокаль ансамбль өчен)

Беренче уку елы

№ п/п	Дәресләр темасы	Сәгатьләр			Дәресләр үткәрү формасы	Контроль методлар
		Теория	Практика	Барлыгы		
	Вокаль эше					
1.	Кереш. Куркынычсызлык кагыйдәләре белән танышу. Тавыш әгъзаларының төзелеше һәм авазның барлыкка килүе. Резона-торлар.	2	2	4	Аерым. Группа белән	Күзәтү
2.	Татар халкының җыр сәнгате. Җыр сәнгатен үстерүдә аерым шәхесләрнең эшчәнлеге. Татар халык җырларына хас сыйфатлар, җанр төрлелеге. Хор, ансамбль, солист төшенчәләре. Борынгы җырлар һәм заман җырлары; алардагы аерма .	1	17	18	Аерым. Группа белән	Күзәтү
3.	Вокаль-хор эше. Җырлау өчен күнегүләр, тавыш кую	1	39	40	Аерым. Группа белән	Күзәтү
4.	Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре.	1	13	14	Аерым. Группа белән	Күзәтү
5.	Дикция өстендә эшләү. Сузык авазлар, сузыклар орфоэпиясе. Тартык аваз-лар, тартыклар орфоэпиясе.	1	25	26	Аерым. Группа белән	Күзәтү
6.	Музыкаль грамота нигез-ләре	1	9	10	Аерым. Группа белән	Күзәтү
7.	Тавыш гигиенасы. Тавышта булган җитешсезлекләр. Тавыш әгъзаларының эшчәнлеге бозылу. Аны булдырмау чаралары.	0	2	2	Аерым. Группа белән	Күзәтү
8.	Сәнгатьле итеп җырлау чаралары. Сәхнә образы тудыру өстендә эшләү. Эмоциональлек, артистизм.	1	11	12	Аерым. Группа белән	Күзәтү
	Чыгыш ясаулар					
9.	Бәйрәмнәр, чыгыш ясаулар. Контроль дәресләр.	0	18	18	Конкурсларб әйрәмнәр, чыгыш яса-улар	Тамашачылар бәясе, жюри бәясе
	Барлыгы	**8**	**136**	**144**		

Икенче уку елы

№ п/п	Дәресләр темасы	Сәгатьләр			Дәресләр үткәрү формасы	Контроль методлар
		Теория	Прак-тика	Бар-лыгы		
Вокаль эше						
1.	Кереш. Куркынычсызлык кагыйдәләре белән танышу. Тавыш әгъзаларының төзелеше һәм авазның барлыкка килүе. Резона-торлар.	2	12	14	Аерым. Группа белән	Күзәтү
2.	Татар халкының җыр сәнгате. Җыр сәнгатен үстерүдә аерым шәхес-ләрнең эшчәнлеге. Татар халык җырларына хас сыйфатлар, җанр төрлелеге. Хор, ансамбль, солист төшенчәләре. Борынгы җырлар һәм заман җырлары; алардагы аерма .	2	12	14	Аерым. Группа белән	Күзәтү
3.	Җырлау өчен күнегүләр, тавыш кую .Үзеңнең җырлау алымнарын үз-ләштерү. Тавышның индивидуаль бизәкләрен ачыклау. Динамик төсмер-ләү өстендә эш.	0	28	28	Аерым. Группа белән	Күзәтү
4.	Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре.	1	11	12	Аерым. Группа белән	Күзәтү
5.	Дикция өстендә эшләү. Сузык авазлар, сузыклар орфоэпиясе. Тартык аваз-лар, тартыклар орфоэпиясе.	0	18	18	Аерым. Группа белән	Күзәтү
6.	Музыкаль грамота нигез-ләре.	0	17	17	Аерым. Группа белән	Күзәтү
7.	Тавыш гигиенасы. Тавышта булган җитешсезлекләр. Тавыш әгъзаларының эшчәнлеге бозылу. Аны булдырмау чаралары.	1	0	1	Аерым. Группа белән	Күзәтү
8.	Сәнгатьле итеп җырлау чаралары.Сәхнә образы тудыру өстендә эшләү. Эмоциональлек, артистизм.	0	18	18	Аерым. Группа белән	Күзәтү
Чыгыш ясаулар						
9.	Бәйрәмнәр, чыгыш ясаулар. Контроль дәресләр	0	22	22	Конкурсларб әйрәмнәр, чыгыш ясаулар	Тамашачы лар бәясе, жюри бәясе
	Барлыгы	**6**	**138**	**144**		

Өченче уку елы -144 сәг.

№ п/п	Дәресләр темасы	Сәгатьләр			Дәресләр үткәрү формасы	Контроль методлар
		Теория	Практика	Барлыгы		
Вокаль эше						
1.	Кереш. Куркынычсызлык кагыйдәләре белән танышу. Тавыш әгъзаларының төзелеше һәм авазның барлыкка килүе. Резона-торлар.	2	12	14	Аерым. Группа белән	Күзәтү
2.	Татар халкының җыр сәнгате. Җыр сәнгатен үстерүдә аерым шәхес-ләрнең эшчәнлеге. Татар халык җырларына хас сыйфатлар, җанр төрлелеге. Хор, ансамбль, солист төшенчәләре. Борынгы җырлар һәм заман җыр-лары; алардагы аерма .	0	14	14	Аерым. Группа белән	Күзәтү
3.	Җырлау өчен күнегүләр, тавыш кую. Җырлау оста-лыгын арттыру буенча эшләү	1	21	22	Аерым. Группа белән	Күзәтү
4.	Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре.	0	20	20	Аерым. Группа белән	Күзәтү
5.	Дикция өстендә эшләү. Сузык авазлар, сузыклар орфоэпиясе. Тартык аваз-лар, тартыклар орфоэпиясе.	0	18	18	Аерым. Группа белән	Күзәтү
6.	Музыкаль грамота нигез-ләре.	0	16	16	Аерым. Группа белән	Күзәтү
7.	Тавыш гигиенасы. Тавышта булган җитешсезлекләр. Тавыш әгъзаларының эшчәнлеге бозылу. Аны булдырмау чаралары.	2	0	2	Аерым. Группа белән	Күзәтү
8.	Сәнгатьле итеп җырлау чаралары.Сәхнә образы тудыру өстендә эшләү. Эмоциональлек, артистизм.	0	16	16		Күзәтү
Чыгыш ясаулар						
9.	Бәйрәмнәр, чыгыш ясаулар. Контроль дәресләр	0	22	22	Конкурслар, бәйрәмнәр, чыгыш ясаулар	Тамашачылар бәясе, жюри бәясе
	Барлыгы	**5**	**139**	**144**		

Программаның эчтәлеге.

I. Кереш. Куркынычсызлык кагыйдәләре белән танышу. Тавыш әгъзаларының төзелеше һәм авазның барлыкка килүе. Резонаторлар.

Җыр сәнгате- рух сәнгате һәм күңел өчен. Безнең тормышта җыр сәнгатенең роле һәм урыны.Җырның кешедә уңай хисләр тудыруы. Баланы тәрбияләүдә җырның тәэсир итүе, йогынтысы.

Табигатьтән бирелгән талантны куллану һәм вокал сәләтне үстерү. Җырга сәләт-киләчәктә сәхнәгә зур юл.

Кешенең тавыш ясаучы әгъзәләре:1) сулыш алу юллары һәм сулыш алуга ярдәм итүче мускуллардан торган үпкәләр; 2)тавышны барлыкка китерә торган тавыш җепселләре белән берлектә - тамак; 3) резонаторлар белән бергә - артикуляция аппараты. Тамак – тавыш ясаучы төп әгъзә. Тавыш ясалу- авазлар туу. Тавыш җепселләре тибрәнүдән килгән дулкыннар- авазлар тууның нигезе.

Регистр бусагасы. Күкрәк һәм баш регистры. Тавышның көчен, тембрын, югарылыгын үзгәртү җайланмасы.

Тавышны дөрес алып бару: сузык һәм тартык авазлар.Сузык авазлар фонетикасы, аларны җырлау. Сөйләм диапозоны. Сузык авазларны җырлау кәгыйдәләре.

Тартак авазларны җырлау. Телне кашык яки көймә кебек кую.Телне йомшарту функциясенең максаты. Борын авазы. Борын авазынннан сузык авазга күчү.

Түбән һәм югары резонаторлар.Җиңелчә иснәү («Зевок» һәм полузевок»).

Көйләү образы: аның җырлауда урыны һәм роле.

Практик дәресләр:

1. Диагностик дәресләр –балалар белән танышу, җырга сәләтләрен тикшерү.
2. Координацион-күнегү дәресләре.

1 Блок.

1. Күнегү.. Тибрәнү эзләү: ирендә-ирен гармоны белән, расческада авазларның сыйфатына бәя бирмичә .

2. Тибрәнүләр агымы, тәннең уртасыннан күтәрелеп ирен тибрәнүенә кушылуы.Бер аваз белән җырлау, ярты тон белән барып “фа” дан “си бемоль” гә кадәр. Авазлар безелдәп ясала. Аваз йөрәктән, чын күңелдән чыга.

3. Тибрәндерү зонасыннан .Иреннәрне дәртләндерү.

4. Иреннәр йомшарган, һава ташкынын «ММ» вибрациясе белән чыгарабыз.

5. Иреннәр аша тибрәнүне өреп кертәбез (җиңел сулыш алу , авазга тию, тибрәнү (ммм»).

6.Тән эчендә тибрәнү.

2 Блок.

№ 1. Тавыш хасил итә торган мускулларны сиземләү өчен күнегүләр.

№ 2. Вибрацияне сиземләү өчен күнегүләр.

№ 3. Тавыш аппараты эше өчен күнегүләр.

II. Татар халкының җыр сәнгате. Җыр сәнгатен үстерүдә аерым шәхесләрнең эшчәнлеге. Татар халык җырларына хас сыйфатлар, җанр төрлелеге. Хор, ансамбль, солист төшенчәләре. Борынгы җырлар һәм заман җырлары; алардагы аерма.

Халык җырларын туплау һәм өйрәнү мәсьәләләре. Борынгы дәвер һәм XIX йөз чыганаклары. XX йөз башы һәм хәзерге вакытта халык җырларын өйрәнү. Профессиональ җырның формалашуы һәм үсүе. Яңарыш тенденцияләре.Татар җыр сәнгатен үстерүдә шәхесләрнең эшчәнлеге. Салих Сәйдәшев, Солтан Габәши, Галия Кайбицкая, Сара Садыкова, Нәҗип Җиһанов, Фәрит Яруллин, Заһид Хабибуллин, Җәүдәт Фәйзи, Александр Ключарёв, Ренат Еникиев, Рөстәм Яхин, Луиза Батыр-Булгари, Луиза Хәйретдинова.

Хор - ул тигезлеге, төзеклеге, көче ягыннан бердәм яңгырашлы тавышлары буенча оештырылган җырчылар коллективы. Хорның төрләре.Ансамбль (тигезлек, бергәлек) бердәм, тигез тавыш белән җырлаучылар. Солист җырны ялгыз башкару.

III. Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре.

Башкаруның үзенчәлекле ысуллары. Штрих- музыкал әсәдәге көй хәрәкәтенең билгеле бер төсмере.Легато. Стаккато.Җырлаганда җырчының төз басып (утырып) торуы, арка, умыртка баганасы, аяклар, баш туры булуы. Музыкаль авазның барлыкка килүенең төп нигезе - дөрес тын алу. “Катнаш” тын алу.Сулышны кире чыгару.

Авазның ясалуы тын алу техникасына бәйлеге.Йомшак атака, каты атака, җиңелчә сулышлы атака.

Тынны дөрес куллана белү төрле алымда җырлау мөмкинлеген тәэмин иүе. Легато, нон легато, стаккато җырларга өйрәнү. Озын фразаларны, сулышны тигез бүлеп, бер сулышта җырларга өйрәнү. Җырлаганда тигез сулыш чыгару осталыгын ныгыту. Башкарган әсәрне дөрес сулыш кулланып башкарырга өйрәнү.

Тартык авазларны ачык, аңлаешлы итеп, ә сузыкларны түгәрәкләнгән формада, бигрәк тә өске регистрда әйтергә өйрәнү. Даими рәвештә аваз ясалышын йомшак басым белән куллану. Иркен, йомшак, тигез тавыш белән җырларга омтылу, түдән регистрда авазларны йомшартытга өйрәнү.

Тавыш тембры һәм динамикасы

Күп тавышта җырлау Текст белән эшләү. Җырның сүзләрен ачык аңлаешлы итеп әйтергә өйрәнү.

Практик дәресләр:

1.Сулыш алу гимнастикасы;

2.Авазлар өстендә эшләү. Распевка алдыннан т*изәйткечләр әйтү.*

-тексты дөрес әйтү;

-тизәйткечне төрле интонация белән әйтү;

-тизәйткечне , образны уйнап, күрсәтеп әйтү;

“л” хәрефенә.

Таулар биек таллардан,
Тал бөресе балланган.

“к”, “р” хәрефенә.

Кара.кара, кара карга!
Каррык, каррык каркылдаша.

“ш” хәрефенә

Көчле кеше очлы шөшле,
Белән шушы төшне тиште.

“ т” хәрефенә.

Тукый, тукый тукыган.
Тугыз талны чукыган.

“з” хәрефенә.

Үгезегез үзегезнеке,
Мөгезе үгезегезнеке.

“ч” хәрефенә.

Чыпчык, чыпчык, чык чыпчык,
Чык-чык, кошчык, очып чык.

3. Распевкага күнегүләр. Укучыларны дөрес распевка ясарга өйрәтү
4. Практик дәресләр:
    1. Мимик тренинг;
    2. Психологик тренинг;
    3. Күнегү «Ничек дөрес басырга»;
    4. Хәрәкәтләрне координацияләү өчен күнегүләр;
    5. Ритмик гимнастика элементлары.

IV. Дикция. Артикуляция Сузык авазлар, сузыклар орфоэпиясе. Тартык авазлар, тартыклар орфоэпиясе.

Җырлау һәм сөйләүнең үзара бәйләнеше. Кеше тормышында дөрес сөйләүнең әһәмияте.

Сәнгатне интонация аша үзләштерү. Эмоциянең тавыш активлыгына тәэсир итүе Нечкә хисле булу.

Җырлау һәм сөйләү тавышы тембры.

Дикция һәм аны тормышка ашыру механизмы.

Артикуляция. Сөйләү органнарының (ирен, тел, йомшак аңкау, тавыш җепселләре) авазларны чыгару эше.Сузык авазлардан тартык авазларга күчеше һәм киресенчә.

Бер сузык аваздан икенчесенә күчү механизмы. Җырлау артикуляциясе:кушылган тип. Дөрес дикция һәм сөйләм . Басымлы һәм басымсыз авазлар.

Дикция- сөйләгәндә, җырлаганда сүзләрне, иҗекләрне, авазларны ачык, аңлаешлы әйтү дигән сүз. Кеше дикциясендә әдәби нормадан читкә тайпылулар:

- сөйләү аппаратындагы табигый кимчелекләр;
- Диалекталь кимчелекләр;
- Алфавитта w, къ, гъ авазларының хәрефе булмаудан килеп чыккан кимчелекләр;
- Кешенең үзенә генә хас булган, дөрес сөйләргә өйрәтелмәүдән, игътибарсызлыктан килеп чыккан кимчелекләр;

Дикциянең төп кагыйдәсе: артикуляцион аппаратның киеренкелектән азат булуы.

Орфоэпия- дөрес сөйләү кагыйдәләре.

Сузык авазлар җырлаганда моң бирә. Озын һәм кыска сузыклар.Сузыкның ясалуында иреннәр һәм телнең төгәл хәрәкәт итүе. Катнаш авазлар-йа, йә-я (ял, яшь), йо-ё (ёлка), йу-ю (юа), йы-е (елан, елга).

Тартык авазлар. Яңгырау тартыклар һәм саңгырау тартыклар.Йомык тартыклар – бер сөйләү әгъзасының икенче сөйләү әгъзасына тиюе белән ясала. Өрелмәле тартыклар – сөйләү әгъзалары арасында барлыкка килгән бушлыктан һава чыгу белән ясала.

Практик дәресләр:

1) Артикуляцион гимнастика ;
2) Тавыш сигналларына күнегүләр ;
3) Күкрәк регистрына һәм балалар тавышына күнектерү күнегүләре;
4) Сулау күнекмәләре;
5) Дикция үсешен үз контроль тренажеры;
6) Дикциягә һәм артикуляциягә күнегүләр ;
7) Иреннәр өчен күнегүләр

V. Сәхнә культурасы һәм сәхнә образы. Сәнгатьле итеп җырлау чаралары. Сәхнә образы тудыру өстендә эшләү. Эмоциональлек, артистизм.

Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре. Импровизация: вокаль культурасында аны куллану, нигезе,әһәмияте. Вокаль импровизациясе үзенчәлекләре. импровизация эффектлары. Импровизациягә таләпләр.

Төрле характердагы җырларны киеренкелекне бетереп, ачык эмоциональ һәм сәнгатьле итеп, тыныч, йомшак тавыш белән моңлы итеп җырларга өйрәнү. Салмак җырлар җиңел, иренмичә җырлау. Героик характердагы җырларны җырлаганда көчәйтелгән, тизләтелгән яңгыраш рөхсәт ителми.

Нюанс"Төсмер".Музыкаль авазларның көч күрсәткече: форте (көчле), пиано (тыныч).Җырчының жестларны куллануы: куллар, бармаклар, күзләр, тән хәрәкәте. Гәүдәне төз тоту. Башның, муенның, җилкәләрнең, гәүдәнең, аякларның дөрес хәрәкәт итүе. Куллар белән дөрес хәрәкәт итү. Җырның тексты һәм көе хәрәкәтләр белән тәнгәл булу. Җырчыларның көйгә хәрәкәтләре. Ритмика элементлары. Бию хәрәкәтләре.

Матурлык һәм сәхнә культурасы. Җырчының хәрәкәтләре һәм сәхнә образы. Җырчының сыгылмалылыгы һәм катып калуы.

Мимика. Эчке тойгыларны чагылдырып бит мускулларының билгеле бер хәрәкәткә килүе, елмаю.

Үз- үзеңне кулга ала белү, сәхнәдә дулкынланмаска өйрәнү.

Җырчы образы: үзенчә, кешене кабатламыйча җырларга өйрәнү.

Практик дәресләр:

1. Мимик тренинг;
2. Психологик тренинг;
3. Күнегү «Ничек дөрес басырга»;
4. Хәрәкәтләрне координацияләү өчен күнегүләр;
5. Ритмик гимнастика элементлары.

VI. Тавышны саклау гигиенасы

Тавыш сәламәтлеге өчен төп шарт: организмның сәламәт булуы. Җырчының көн тәртибендә, тавыш өстендә эшләү генә түгел, ә гомумән организмны ныгыту өчен дә күнегүләр булырга тиеш. Җырчы гәүдәсен дөрес тотарга тиеш. Гәүдә торышын дөрес тотмау сулыш системасына гына йогынты ясап калмыйча, баш миеннән килә торган сигналларга да үтәргә комачаулый.

Тамак һәм башка органнар, тере тукымадан тора, шуңа күрә төрле авырулар начар тәэсир итәргә мөмкин.

Тавыш ярылары авыртканда киңәш:

1. Бер йомырка, 1 чәй кашыгы шикәр, 1 чәй кашыгы сыек май – бутап эчәргә.
2. Җырчы кешегә шулай ук ярамый:
3. Ашагач ук җырлау.
4. Җырлар алдыннан туңдырма, көнбагыш, чикләвек, шоколад ашау, салкын эчемлекләр эчү.
5. Җырлар алдыннан мунча керү ярамый.
6. Артык нык кычкырып сөйләшү, җырлау.
7. Кайнар чәй, дару эчү.
8. Стресс, ару.
9. Тирә-юнь. (Тузан, төтен, дым һ. б.)

VII. Музыкаль грамота нигезләре

Сольфеджио элементларыы – җырны нота белән җырлауның нигезе.

Ноталар – авазларның югарылыгын күрсәтү ысулы. Ноталар станы уйлап табу. Ноталар исеме. Ачкычлар. Клавиатурада ноталар урнашу тәртибе.

Ноталар озынлыгы: бөтен (целая), яртылы (половина), чирекле (четвертная), сигезле (восьмая), уналтылы (шестнадцатая).

Музыкаль ритм. Көчле һәм йомшак чирекләр.

Тональность: мажор һәм минор.

Гамма. Үзгәрми торган һәм үзгәрә торган баскычлар.

Музыкаль размер $\frac{2}{4};\frac{3}{4};\frac{4}{4}$ катлаулы размер $\frac{6}{8};\frac{6}{4};\frac{3}{8}+\frac{3}{8};\frac{3}{4}+\frac{3}{4}$.

Ноталар басовый ачкычта.

Паузалар.Төрле озынлыктагы паузалар- бөтен, яртылы, чирекле, сигезле, уналтылы..

Җырлар язу.

Альтерация – авазларны күтәрү һәм төшерү: диез, бемоль, дубль-диез, дубль-бемоль, бека. Төрле авазлар. Интерваллар: прима, секунда, терция, кварта, квинта, секста, септима, октава. Чиста, зур һәм кечкенә интерваллар.

Нота буенча дөрес җырлау.

Интонировать итү. Фальшь һәм аны бетерү юллары.

Практик дәресләр:

1. Ноталар исемен һәм аларның эзлеклелеген өйрәнү.

2. Барлык сузынкылыктагы (длительностей) ноталарның исемен һәм язылышын өйрәнү;
3. Гаммаларны ноталар буенча һәм күрсәтеп җырлау;
4. Ноталар буенча җырлау;
5. Интервалларның яңгырашы һәм аларны ишетү;
6. Ритмик бизәк;
7. Җырны нота буенча дөрес җырлауны тикшерә белү элементлары;
8. Көйне бозып җырлауны бетерү серләре.

VIII. Вокаль-хор эше

Җырчы образы. Гәүдәнең, башның дөрес торышы; дөрес тын алу; авызны дөрес ачу; музыкаль авазны дөрес яңгырату. Ансамбль: җырчыларның җырлау үзенчәлекләре. Ансамбль проблемалары. Ансамбльдә таләпләр: дөрес интонация саклау, тавышларның тәңгәл килүе, артикуляцион хәрәкәтләрнең бер төсле булуы.

Ирен тотышы. Артикуляцион мускуллар белән идарә итү. Йоткылык һәм тел мускуллары үсеше.

Тавыш атакасы: каты, йомшак, сулыш алу алдыннан. Сәхнәгә чыгу алдыннан җырчының әзерлеге.

Практик дәресләр:

Вокалистны җырларга әзерләү.

Җыр дәресләрен башлар алдыннан, җырчыга эчке киеренкелекне бетерү өстендә эш:

1. Сулыш алу – баш артта.
   Суламый тору – баш туры.
   Сулыш чыгару – баш аста.
2. Башны төрле якка боргалау.
3. Күзләрне өскә-аска, уңга- сулга йөртү.

Тавыш ярыларын йомшарту өчен:

а) тел очын яңакларга тидерү.
б) имезлек суыру хәрәкәте ясау.

Сулыш алу системасы өчен:

а) шар тутыру.
б) самолёт очып киткән тавыш чыгару: Ж- ж-ж-ж-ж…
в) Елан ысылдаган тавыш: Ш-ш-ш-ш-ш..
г) мотоцикл кабызу: Р-р-р-р..

Тел тамыры өчен:

1. Йөткерү: Кха-кха-кха..
2. Атабыз: Кх-кх-кх...
3. Тамакта кылчык калган: Кхх-кхх-кхх-.
4. Карга кычкыра: Кар-кар-кар.

Интонация тою өчен:

1. Ишәк кычкыра: Й-а, й-а,й-а, ...
2. Урманда кычкыру: А-у, а-у,а-у,..
3. Акчарлак тавышы: А! А! А!..

IX. Сәнгатьле итеп җырлау чаралары. Сәхнә образы тудыру өстендә эшләү. Эмоциональлек, артистизм.

Җырлау культурасы. Дөрес җырлау кагыйдәләре. Тын алу төрләре. Музыкаль авазның барлыкка килүе (атака звука) һәм яңгырау үзенчәлекләре. Импровизация: вокаль культурасында аны куллану, нигезе,әһәмияте. Вокаль импровизациясе үзенчәлекләре. импровизация эффектлары. Импровизациягә таләпләр.

Төрле характердагы җырларны киеренкелекне бетереп, ачык эмоциональ һәм сәнгатьле итеп, тыныч, йомшак тавыш белән моңлы итеп җырларга өйрәнү. Салмак җырлар җиңел, иренмичә җырлау. Героик характердагы җырларны җырлаганда көчәйтелгән, тизләтелгән яңгыраш рөхсәт ителми.

Нюанс“Төсмер”.Музыкаль авазларның көч күрсәткәче: форте (көчле), пиано (тыныч).

Җырчының жестларны кулланы: куллар, бармаклар, күзләр, тән хәрәкәте. Гәүдәне төз тоту. Башның, муенның, җилкәләрнең, гәүдәнең, аякларның дөрес хәрәкәт итүе. Куллар белән дөрес хәрәкәт итү. Җырның тексты һәм көе хәрәкәтләр белән тәнгәл булу. Җырчыларның көйгә хәрәкәтләре. Ритмика элементлары. Бию хәрәкәтләре. Матурлык һәм сәхнә культурасы. Җырчының хәрәкәтләре һәм сәхнә образы. Җырчының сыгылмалылыгы һәм катып калуы.

Мимика. Эчке тойгыларны чагылдырып бит мускулларының билгеле бер хәрәкәткә килүе, елмаю.

Үз- үзеңне кулга ала белү, сәхнәдә дулкынланмаска өйрәнү.

Җырчы образы: үзеңчә, кешене кабатламыйча җырларга өйрәнү.

Белем бирү программасын методик яктан тәэмин итү

Әти-әниләр белән эш

Ел дәвамында 3 ата-аналар җыелышы уздырыла:

- ✓ сентябрь – «Предметка кереш. Балагызның шәхси сыйфатлары. Өйгә бирелгән эшләрдә ярдәм. Төрлесе”;
- ✓ декабрь- январь – “Балаларның беренче нәтиҗәләре. Костюмнар тегү, фонограммалар әзерләү. Төрлесе”;
- ✓ май – “Чыгышларга нәтиҗәләр. Киләсе елга планнар. Киләсе җәй”.

Кирәк булган очракта, ел дәвамында индивидуаль әңгәмәләр алып барыла.Костюмнар теккәндә, фонограммалар ясаганда әти-әниләргә дә мөрәҗәгать ителә.Чыгыш ясаганда балаларның әти-әниләре, туганнары чакырыла.

Программаны төзүдә нигез булып торучы документ һәм материаллар

1. Өстәмә белем бирү берләшмәләре турындагы кагыйдә.
2. Мәктәптән тыш берләшмәләр өчен түгәрәкләр программасы.
3. Куркынычсызлык кагыйдәләре буенча инструкцияләр. Хезмәт тармагы буенча документ һәм материаллар.

Методик җиһазланыш: методик плакатлар, куркынычсызлык техникасы стендлары, тәрбияләнүчеләрнең концертлары һәм чыгышлары төшерелгән стендлар, белешмә-мәгълүмати һәм сәнгать әдәбияты.

Ачыклык чараларын куллану укучылар тарафыннан өйрәнелә торган материалны активрак кабул итү, Белем сыйфаты яхшыра, хезмәт һәм эстетик тәрбия процессының нәтиҗәлелеге арта. Музыкаль сәнгатьнең конкрет мисаллары һәм үрнәкләре тәрбияләнүчеләргә музыкаль-вокал сәнгате өлкәсендәге абстракт нигезләмәләрне һәм төшенчәләрне тирәнрәк үзләштерергә ярдәм итә. Моннан тыш, эш белән кызыксыну арта һәм вокал сәнгатенең тормыш белән бәйләнеше ачык күзәтелә.

Эш кабинетында, мөмкин булганча, чыгышлар һәм концертлар фотосурәтләре куелган даими-гамәлдәге стенд булырга тиеш.

Балалар үз хезмәтләренең нәтиҗәләрен күрәләр, анализларга, үз хезмәтләренә һәм коллективта катнашучыларга бәя бирергә өйрәнәләр.

Төркемдә 10-15 кеше булырга тиеш . Мондый очыракта укучылар белән шәхси якын килеп шөгыльәнү мөмкинлеге бар, бу җырлауның нәтиҗәлелегенә сизелерлек йогынты ясый.

Бигрәк тә беренче дәресләрдә укучыларның эшен системалы рәвештә контрольдә тоту, хаталарны кисәтү яки вакытында бетерү бик мөһим. Ә бу төркем балалар белән тулмаган очракта гына мөмкин.

Программага рекомендацияләр.

Ансамбль репертуары.

<u>1нче елга:</u>

1. “Чебиләр” Р.Курамшин музыкасы
2. “Шүрәле”
3. “Яшь күңел” Сара Садыкова көе

4. “Кар бәйрәме” Р.Курамшин музыкасы
1. Бии белмәсәң оялма
2. Татар халык җыры “Сандугач- күгәрчен”
3. “Карауҗа авылы” көе
4. Татар халык җыры “Дим-дим”
5. “Яратам” А.Хөсәенов көе
6. Татар халык җыры “Әпипә”

2нче елга:

1. “Аллага шөкер” Ф. Мортазин көе.
2. “Әнием” М.Минһаҗев көе.
3. “Бии белмәсәң оялма” М. Имашев көе.
4. “Карлар ява” яки “Яңа ел вальсы”
5. “Гүзәллек” Ф. Мортазин көе.
6. Башкорт халык җыры “Бөрьян егетләре”
7. Татар халык җыры “Уракчы кыз”
8. “Елмай” М.Мингазов көе һәм сүзләре

3нче елга:

1. “Яшь күңел” А. Хөсәенов көе
2. Татар халык җыры “Озата барма”
3. “Сәламләү”
4. “Казан кичләре” Сара Садыкова көе
5. Татар халык җыры “Зәүгәр чиләк”
6. “Туган җиремә” Г.Зәйнашева сүзләре, З.Гыйбадуллин көе
7. Татар халык җыры “Сандугач”
8. “Өмә җыры” Т.Гыйззәт сүзләре, С.Сәйдәшев көе.
9. “Җидегән чишмә” Г.Бәширов сүзләре, С.Садыйкова көе
10. “Алкалар” А.Хөсәенов көе.

Вокалистны җырларга әзерләү.

Җыр дәресләрен башлар алдыннан, җырчыга эчке киеренкелекне бетерергә кирәк. Моның өчен хәтта аерым күнегүләр эшләнгән. Мәсәлән:

1. Сулыш алу – баш артта.
2. Суламый тору – баш туры.
3. Сулыш чыгару – баш аста.
4. Башны төрле якка боргалау.
5. Күзләрне өскә-аска, уңга- сулга йөртү.

Тавыш ярыларын йомшарту өчен:

а) тел очын яңакларга тидерү.
б) имезлек суыру хәрәкәте ясау.

Сулыш алу системасы өчен:

а) шар тутыру.
б) самолёт очып киткән тавыш чыгару: Ж- ж-ж-ж-ж…
в) Елан ысылдаган тавыш: Ш-ш-ш-ш-ш..
г) мотоцикл кабызу: Р-р-р-р..

Тел тамыры өчен:

1. Йөткерү: Кха-кха-кха..
2. Атабыз: Кх-кх-кх...
3. Тамакта кылчык калган: Кхх-кхх-кхх-.
4. Карга кычкыра: Кар-кар-кар.

Интонация тою өчен:

1. Ишәк кычкыра: Й-а, й-а,й-а, ...
2. Урманда кычкыру: А-у, а-у,а-у,..
3. Акчарлак тавышы: А! А! А!..

Тизәйткечләр.

Максатлары:

1. Тексты дөрес әйтү.
2. Тизәйткечне төрле интонация белән әйтү.
3. Тизәйткечне , образны уйнап, күрсәтеп әйтү.

"л" хәрефенә.

Таулар биек таллардан,
Тал бөресе балланган.

"к", "р" хәрефенә.

Кара.кара, кара карга!
Каррык, каррык каркылдаша.

"ш" хәрефенә

Көчле кеше очлы шөшле,
Белән шушы төшне тиште.

" т" хәрефенә.

Тукый, тукый тукыган.
Тугыз талны чукыган.

"з" хәрефенә.

Үгезегез үзегезнеке,
Мөгезе үгезегезнеке.

"ч" хәрефенә.

Чыпчык, чыпчык, чык чыпчык,
Чык-чык, кошчык, очып чык.

Сулыш алу.

Сулыш алу- вокальсәнгатенең нигезе.

Сулыш алу- ул тавыш тусын өчен энергия чыганагы.

Сулыш алу: Баш мие сулыш алу системасына организмга кислород кирәклек турында сигнал җибәрә.

Сулыш чыгару: Баш мие сулыш сиситемасына организмга углекис газыннан арынырга кирәклек турында сигнал җибәрә.

Җырчының сулыш алуы шуның белән аерыла ки, бу көй тудыру процессы. Типлары төрле:

1. Ключичное.
2. Күкрәк.
3. Ас кабырга.
4. Диафрагмичный.

Җырлау өчен төп шарт - ул җырчының үзен иркен тотуы. Кеше ничек иркен сөйләшә, шулай җырларга тиеш.

Дикция.

Дикция- сөйләгәндә, җырлаганда сүз һәм иҗекләр әйтелешенең ачыклык дәрәҗәсе. Ул әсәрнең эчтәлеген җиткерүдә иң мөһим чара булып тора. Дикциянең төп кагыйдәсе: артикуляцион аппаратның киеренкелектән азат булуы. Дикция дигәч без мәдәният, орфоэпия һәм сөйләм логикасын күз алдында тотабыз.

1. Мәдәният орфоэпия кагыйдәләрен белү, басымны дөрес куюны таләп итә.
2. Орфоэпия- дөрес сөйләү кагыйдәләре.

Тартык аваз авазларын шулай ук дөрес һәм ачык итеп әйтергә кирәк. Тартык авазлартүбәндәгечә бүленәләр:

- ***ирен-ирен тартыклары:*** "б","п", "м".
- ***ирен-теш тартыклары***: "в", "ф".
- ***тел алды тартыклары:*** "д","т","ц","н","з","с","ж", "ш","щ","ч","л","р","н".
- ***урта тел тартыгы:*** "й".
- ***тел арты тартыклары:*** "г", "к".

Сузык аваз хәрефләре сөйләмнең көй ясаучы нигезе булып тора, Һәрбер хәреф әйтелеше ягыннан үзенчәлекле. Тартык авазлар тамакта барлыкка килә.

А, У, О, Ы, И, Э – калын сузыклар.

Ә, Ү, Ө, Е- нечкә сузыклар.

Тартык аваз авазларын дөрес әйтү өчен кайбер күнегүләр:

Ы- и, Э-е, А-я, О-ё,У-ю берничә мәртәбә җырларга.

Ишетү һәм сөйләм бер-берсенә тыгыз бәйләнгән. Югары регистрда тартык авазларның әйтелешен үзгәртмәскә кирәк. Тартык аваз авазларын дөрес әйтергә өйрәтү өчен такмазалар уңышлы кулланыла:

Бака- бака бакырган,	Кәҗә керә бакчага,
Бака кунак чакырган.	Кәбестәне ашарга.
Кунаклары килмәгәч,	Таяк тотып чыксалар,
Тышка чыгып акырган.	Хәзер тора качарга.
Бакалар кунакка бара,	Сары- сары, сап-сары.
Чабатага төялеп,	Сары пәке саплары.
Ике карга карап тора,	Сараларга барган идем,
Себеркегә сөялеп.	Җырлый икән атлары.

Җыр - ул рухлану, җыр - ул матурлыкка соклану. Җыр- кешенең юлдашы. Кеше үзенең кичерешләрен, ниләр уйлавын, сагышын һәм куанычын җырга салып көйли. Җырны оста, яхшы итеп башкару яшьләрдә зур эстетик канәгатьләнү хисләре тудыра һәм үз чиратында яшьләр дә моңа теләктәшлек, уңай кичереш белән җавап кайтаралар. Ләкин матур җырлар өчен музыкаль сәләт булу гына җитми. Аның өчен түземлелек, теләк һәм күнегүләр башкарырга кирәк. Бу программада бу күнегүләр чагылыш тапты. Һәм бу программа күпләргә ярдәм булсын иде дигән теләктә калабыз.

Әдәбият исемлеге

Укучылар өчен әдәбият

1. Журавленко Н.И. Уроки пения. – Минск: «Полиграфмаркет», 1998.

Укытучы өчен әдәбият

2. Емельянов Е.В. Развитие голоса. Координация и тренинг, 5- изд., стер. – СПб.: Издательство «Лань»; Издательство «Планета музыки», 2007.
3. З.Сайдашева. Халкым моңнары. Издательство, 2007.
4. Луиза Батыр-Булгари. Сайра, моңлы сандугач, 2000.
5. М.Имашев. Мәктәптә бәйрәм бүген, 2006.
6. Р.Еникеев. Татар халкының йөз җыры, 1999
7. М.Яхъяев. Ак каен, 1997.
8. Сара Садыкова. Җидегән чишмә, 1986.
9. М. Нигметзянов. Татарские народные песни, 1984
10. Н.В.Бакиева, П.Ф.Панькина, М.Ф.Җиһаншина. Укучылар җырлы, 1978
11. Андрианова Н.З. Особенности методики преподавания эстрадного пения. Научно-методическая разработка. – М.: 1999.
12. Гонтаренко Н.Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства /Н.Б.Гонтаренко. – Изд. 2-е – Ростов н/Д: Феникс, 2007.
13. Исаева И.О. Эстрадное пение. Экспресс-курс развития вокальных способностей /И.О. Исаева – М.: АСТ; Астрель, 2007.
14. Риггз С. Пойте как звезды. / Сост. и ред. Дж. Д.Карателло . – СПб.: Питер, 2007.